

Araştırma Makalesi/Research Article**1927 Genel Nüfus Sayımı Verileri Işığında Hakkâri****Hakkâri in the Light Of 1927 General Census Data***Mustafa ŞEHİTOĞLU******Nevzat ERDOĞAN*******Öz**

Milli Mücadele sonrası Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurumları ve toplumuyla yeni bir yapılanma sürecine girmişti. Bu süreç içerisinde bir taraftan yeni rejimin tamamlayıcısı olan inkılapların yapılması öngörölmüş diğer taraftan da sahip olunan insan kaynağının her yönüyle düzeyinin tespiti zorunlu hale gelmişti. Bu zorunluluk Cumhuriyet tarihinin ilk sistematik ve kapsamlı nüfus sayımının yapılmasını sağlamıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinin inşa edildiği ilk yıllarda yapılan 28 Ekim 1927 Genel Nüfus sayımı, yeni kurulan devletin dayandığı toplum yapısının daha iyi anlaşılması için oldukça önemli ve güvenilir bilgiler sunmuştur. Yapılan bu nüfus sayımı, iller hakkında sadece nicel veriler belirtmiyor aynı zamanda Cumhuriyet'in sahip olduğu insan profilinin belirli kriterlere göre niteliklerini de ortaya koyuyordu. 1927 Genel nüfus sayımı sonuçları; uzun süren bir var olma mücadelesini kazanmış olan yeni Cumhuriyet toplumunun, geçim kaynaklarının ne olduğu, sosyoekonomik durumunun düzeyini, okuryazarlık oranlarının durumunu, konuşulan anadillerin sayısını, yaş gruplarını, medeni hal durumlarını ve mevcut inanç yapılarını öğrenmemizi sağlayan önemli verileri sunmaktadır. 1927 Genel nüfus sayımında yer alan vilâyetlerden biri de Hakkâri'dir. Bu çalışma ile amacımız, Hakkâri'nin toplum yapısını oluşturan dinamiklerin yapısını, bu kentin sahip olduğu nüfusun niteliğini, resmi olan ilk sonuçlara göre ortaya koymaktır. 1927 Genel Nüfus sayımı verileri ışığında hazırlanan bu çalışma ile kadim bir geçmişe sahip olan Hakkâri'nin Cumhuriyetin ilk yıllarında sahip olduğu nüfus potansiyelinin niceliği ve niteliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri, 1927 Genel Nüfus Sayımı, Beytüşşebap, Gevar, Şemdinan.

Abstract

After the National Struggle, the Republic of Turkey had entered a restructuring process with its institutions and the society. In this process, the reforms which were complementary to the new regime, on the one hand, were envisaged, and the level of human resource owned, by the other side, had to be determined. This necessity led to the first systematic and comprehensive census of the Republic's history. October 28, 1927 General Census which was done in the first years of the

Geliş Tarihi/Received: 06.05.2019 - Kabul Tarihi/Accepted: 12.06.2019

*Bu makale 2-4 Mayıs 2019 tarihinde düzenlenmiş olan "Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri" konulu uluslararası sempozyumda sözlü olarak sunulmuş ve yeniden düzenlenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Muş Alparslan Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, Muş/Türkiye, m.sehitoglu@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1943-7953.

*** Öğr. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. Muş/Türkiye, n.erdogan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0017-0144.

Republic of Turkey presented highly important and reliable information for better understanding of the structure of the society on which the newly established state was based. This census did not only indicate quantitative data on the provinces, but also the characteristics of the person profile of the Republic according to certain criteria. 1927 General Census results provide important data that inform us on the means of livelihood, the level of the socioeconomic status, the status of literacy rates, the number of native speakers, age groups and marital statuses in the new Republican society which had won a long struggle for existence. One of the cities in the 1927 General Census is Hakkâri. The aim of this study is to reveal the structure of the dynamics that constitute the social structure of Hakkâri and the nature of the population of this city according to the first official results. This study, which was prepared in the light of the 1927 General Census data, evaluated the quantity and quality of the population potential of Hakkâri, which has an ancient history, in the first years of the Republic.

Keywords: Hakkâri, 1927 General Census, Beytüşşebap, Gevar, Şemdinan.

GİRİŞ

Eski adı Çölemerik olarak bilinen Hakkâri şehri, M.Ö. 7000'den itibaren bir yerleşim yeri olmuştur (Kılıç, 2010: 57). Adının kaynağına ilişkin farklı birçok görüş olmasına rağmen, Hakkâri adına ilk olarak VII. yüzyıl Arap tarih kaynaklarında rastlanmaktadır. İlk Müslüman Arap akınlarının başladığı 639 itibaren bölgeye “Hakkariyye” denilmiştir (Özgen, 2016: 298). Ünlü Arap tarihçisi İbni Havsâl; “Yöredeki Hakkâri yani Herkariyan (güçlü savaşçı) anlamına gelen ve o coğrafyada yaşayan boyların adıdır” diye yazmaktadır. Hakkâri isminin eski çağlarda burada hüküm süren “Hakar” adlı bir Sümer boyundan geldiği de ifade edilmiştir (Kılıç, 2010: 57). Tarihçi İbn-i Esir, Hakkâri ve çevresini El-zawzan (Zozan/yayla) olarak adlandırmıştır (Heckmann, 2002: 53). Kâtip Çelebi de “Cûlâmerik” şeklinde yazdığı Çölemerik'ten bahsederken XVII. yüzyılda kasabanın Van eyaletine bağlı olduğunu ifade eder. Bu yüzyılda Evliya Çelebi ise adını hem “Cülümerik” hem de “Çelemerik” biçiminde yazdığı Çölemerik Kalesi'nin Van Eyaleti'ne dâhil Hakkâri hâkimliğinin merkezi olduğunu söyler.

Bir dönem Hakkâri'ye Akkoyunluların hâkim olduğunu, 1472 tarihli bir Akkoyunlu eseri olan Meydan Medresesi'nden anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1536 yılında Osmanlı Devleti idaresine girdi (Şahin, 2017: 2). Osmanlı yönetimi altında Zeynel Bey döneminde giren Hakkâri, 1847 tarihine kadar “Hükümet” statüsü ile buradaki beyler tarafından yönetildi (Tansu, 2010: 11). Daha sonra Osmanlıların Van'ı fethetmesi üzerine kurulan Van Eyaleti'ne bağlandı. XIX. yüzyılın başlarında Van Eyaleti içinde bir sancak durumunda kalan Hakkâri genellikle bu eyalete bağlı bir hükümet statüsünde kalmıştır. Hakkâri 1876 yılında vilayet merkezi haline getirilmiş, 1888 yılında yeniden bir sancak merkezi olarak Van vilayetine bağlanmıştır (Tuncel, 1991: 206). Birinci Dünya savaşında bölgede yaşayan Nesturilerin de yardımı ile Ruslar tarafından 23 Mayıs 1915 tarihinde işgal ettikleri Hakkâri'den 22 Nisan 1918 tarihinde çekilmiştir (Erdost, 1993: 71). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Hakkâri, 1924 tarihinde Çölemerik merkez ilçesi olmak üzere il yapıldı (Kılıç, 2010: 76).

Bu dönemde Türkiye'de 25 Haziran 1927 gün ve 1164 sayılı kanun ile Umumi Müfettişlikler kurulmuştur. Bu kanunun birinci maddesi kuruluş amacını şöyle açıklıyor: “bazı vilayetleri ilgilendiren ve bu vilayetlerin ortak faaliyeti ile giderilmesi mümkün olan ihtiyaçlar hususunda vilayetler üzerinde ilerdeki maddelerde yazılan yetkilere haiz Umumi Müfettişlikler kurulmasına...” karar verildi. Bu kanun üzerine çıkarılan 27 Kasım 1927 gün ve 5858 sayılı kararnamenin birinci maddesi ile Elazığ Urfa Bitlis Van gibi bazı iller ile birlikte Hakkâri'de de bir Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Müfettişlik vilayet üzerinde bir

makam olmamasına rağmen, bazı alanlarda bakan yetkisine sahip olan Umumi Müfettiş bölgesi dâhilindeki vilayet valilerinin bazı kararlarını bozabilecek veya değiştirebilecektir. Esas itibarıyla güvenlik tedbirleri olarak kurulan bu teşkilat sonraki yıllarda kaldırılmıştır (Behlülgil, 1992: 170).

İngiltere ile 1926 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Hakkâri'nin beş bölgesi Musul gibi sınır dışında kaldı. Hakkâri, 20 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2197 sayılı kanunla ilçe durumuna getirilmiş ve Van iline bağlanmıştır.* 25 Aralık 1935 tarihinde içerisinde Hakkâri'nin de olduğu yeni vilayetlerinin kurulması hakkındaki kanun tasarısı kabul edildi (TBMM Zabıt C., 7, 1936: 172-173). Daha sonra 4 Ocak 1936 tarihinde çıkarılan 2885 sayılı kanunla yeniden il statüsüne getirilmiştir (Kaya, 2015: 88-89). Türkiye'nin Ortadoğu'da stratejik bir ili olan Hakkâri, coğrafi olarak sık dağlarla kaplı bir bölge olarak nüfus yerleşmelerine kısıtlı imkân veren bir bölgedir. Buna karşılık Hakkâri bölgesi çok eski dönemlerden itibaren yerleşim yeri olmuştur. Bunda Hakkâri'nin sahip olduğu stratejinin yanı sıra doğal korunaklı bir yer olması ile bölgedeki İslam ve Hıristiyan unsurların dini inziva mekânlarının varlığı nüfus yapısında etkili olmuştur. Bu sebeple, bölgede yaşanan nüfus hareketleri ve nüfusun bu bölgedeki dağılımı önemli ve incelemeye değerdir.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi ağır ve yıkıcı savaşlardan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, toparlanma ve yeniden yapılanma sürecine girmiş ve elindeki verileri istatistiksel dokümana dönüştürmüştür. Cumhuriyetin sahip olduğu insan kaynağının sayısını ve özelliklerini belirlemek, yeni kurulan Cumhuriyet için oldukça önemliydi. Bu verilerden biri de insan kaynağı ile ilgili olduğundan bir nüfus sayımı yapma gereği ortaya çıkmıştır. Nüfus sayımı, bir ülkenin dayanmış olduğu insan kaynağının özelliklerinin tespiti için önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu nedenle 1927 yılında yapılacak genel nüfus sayımı için hazırlıklara başlandı. Nüfus sayımının için yapılabilmesi için 1922 yılından itibaren bazı kanunlar çıkartılmıştır. İlk resmi hazırlık 1926 yılında Başbakanlığa bağlı olarak çalışacak Merkezi İstatistik Dairesi'nin kurulması oldu (Doğanay, 2014: 58; Yuca, 2011: 1-30). İstatistik dairesi bu ilk genel nüfus sayımının önemi gereği hem tüm coğrafyayı, hem de tüm etnik gruplardan kadın ve erkekleri kapsayacak şekilde detaylı bir hazırlığa girmişti. Yapılan çalışmalar neticesinde Cumhuriyet döneminin ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki nüfus sayımları 1935 ile 1990 yılları arasında düzenli olarak sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda yapılmıştır. 1990 yılından sonra ise nüfus sayımlarının sonu 0 ile biten yıllarda uygulanması kanunla belirlenmiş ve bu kapsamda 22 Ekim 2000 tarihinde ülkemizde on dördüncü Genel Nüfus Sayımı gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2009: 3).

*“Dâhiliye Vekâleti'nin 1933 yılında, Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü nedeniyle hazırladığı ve 1923'ten itibaren yürütülen çalışmaların özetlendiği raporda “çok vilayet usulünün ülke için faydalı olmadığına dikkat çekilmiştir. İllerden bir bölümünün genel ve yerel gelirleri kendi ihtiyaçlarını karşılamadığı, bir bölümünün ise coğrafi, iktisadi durumu veya nüfusu itibarıyla il olarak kalmasının imkânsız olduğu gerekçesiyle kaldırılmasına karar verildiği belirtilmiştir. Bu gerekçelerden dolayı il statüsü iptal edilen illerden biride Hakkâri'dir. 01.06.1932 tarih ve 2042 sayılı kanunla Hakkâri'ye bağlı Şemdinhan köyü idari statüsünde düzenleme yapılarak nahiyeye teşkilatına dönüştürülmüştür. 20.03.1933 tarih ve 2197 sayılı “Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun'a göre, Hakkâri il teşkilatı kaldırılarak Yüksekova ilçesi ile birlikte Van iline, Beytüşşebap ilçesi ise Siirt'e bağlanmıştır.” Bkz. (Kaya, 2015: 88).

1927 yılında yapılan en kapsamlı ilk nüfus sayımı sırasında sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve buna göre yapılan sayım sonucunda toplam nüfus 13.648.270 kişi olarak açıklanmıştır (T.C. BUİM, 1927: 17; Kodal, 2009: 242). Toplam nüfus içerisinde yer alan 1.044.306 kişi Trakya bölgesinde bulunurken, geriye kalan 12.615.969 kişi de Anadolu coğrafyasında bulunmaktadır. 1927 yılı sayımına göre Türkiye nüfusunun yaklaşık % 24'ü kentlerde yaşarken % 76'sı da kırsalda yaşamaktadır (Babuş, 2006: 132). Yine ilk genel nüfus sayımı verilerine dayanak, Türkiye'nin sahip olduğu nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımında ise nüfusun yüzde 25'i şehirlerde ikamet ederken, nüfusun büyük bir kısmını oluşturan yüzde 75'i ise taşrada yaşamaktadır (T.C. BUİM, 1929: 4). Bu nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun yüzde 48.20'si erkek, %51.80'i ise kadın nüfusedir (T.C. BUİM, 1929: 14). Hatay ilinin de toplam nüfusu eklenerek hesaplanan ilk nüfus verilerinin dağılımı 63 il, 328 ilçe, 40.600 belde ve köye dağılmıştır. Ülkemiz, nüfus yoğunluğunun toplam yüzölçümüne oranı ise 18 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2009: 8).

Bu çalışma ile nüfus açısından farklılık gösteren Hakkâri'nin 1927 yılında yapılan Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre bir analizi yapılmıştır. Böylece nüfus verileri ile Hakkâri ilinin o dönemde sahip olduğu nüfusun hem niceliğinin hem de niteliğinin yapısı ele alınmıştır.

İLK GENEL NÜFUS SAYIMINA GÖRE HAKKÂRİ VİLAYETİNİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ

İlk genel nüfus sayımının sırasında nüfus tespiti yapılan illerden biri de Hakkâri'dir. 1927 sayımına göre Hakkâri il genelinde toplam 254 yerleşim yerinde meskûn olan kişi sayısı toplam nüfusu 24.980 kişidir. Bu toplam nüfus içerisinde kadın nüfusu 12.012 kişi iken, erkek nüfusu 12.968'dir. Hakkâri, % 7,5'lik kentli nüfusu ile Türkiye'de Artvin ilinden sonra ikinci sırada gelmektedir (Köse, 143). Hakkâri'de erkek nüfusu kadın nüfusundan 926 kişi daha fazladır. Hakkâri merkezde toplam yaşayan kişi sayısı toplam 7.273 kişidir. Bunun 3.417'si kadın iken, 3.856 kişi de erkektir. O dönemki idari dağılımda Hakkâri'nin bir ilçesi olan ve Hakkâri merkez nüfusundan daha kalabalık bir nüfusa sahip olan ilçesi Beytüşşebap'tır. Beytüşşebap'ın toplam ilçe nüfusu 12.883 kişidir. Bu nüfusun 6.448'i kadın, 6.435' de erkektir. Bu ilçenin Hakkâri merkezden daha kalabalık bir yer olmasının sebebi o dönemdeki idari taksimatta mevcut ilçe olan Çukurca'nın da Beytüşşebap ilçesi sınırlarında sayılıyor olmasındandır. Yerleşim yeri sayısı bakımından bakıldığı zaman da Beytüşşebap ilçesi en çok yerleşim yerine sahip olan ilçedir. Beytüşşebap ilçe sınırı geniş bir alanı kapsadığı için böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Hakkâri'nin bir diğer kalabalık ilçesi Gevar'ın (Yüksekova) toplam nüfusu 3.209 kişidir. Bunun 1.456'sı kadın, 1.753'ü de erkeklerden oluşmaktadır. Şemdinan (Şemdinli) ilçesinin nüfusu ise 1.615 kişidir. Bu nüfusun 691'i kadın, 924'ü erkektir. 1927 yılı itibariyle Hakkâri'nin yüz ölçümü 15.505 km²'dir. Toplam nüfusunun il yüz ölçümüne oranı ise km²'ye 1,6'dır. Bu sayı km²'ye 17.89 kişi sayısının düştüğü Türkiye ortalamasının çok altındadır. Yüz ölçümünün en büyük olduğu ilçesi Şemdinan'dır. Buna rağmen hem nüfus miktarının en az olduğu hem de yerleşim yerinin en az olduğu yer Şemdinan ilçesidir. Kadın nüfusu sayısının erkek nüfusundan daha fazla olduğu yerler Beytüşşebap ve Şemdinan iken Hakkâri ve Gevar'da erkek nüfusu daha kalabalıktır (T.C. BUİM, 1929: 8). O dönem de kırsal nüfusun ülke nüfusu içerisindeki yeri daha fazla yer tutarken 1927 verileri değerlendirildiğinde Türkiye'nin toplam nüfusu içinde Hakkâri ilinin yer aldığı oran hesaplandığında 0,0018 gibi oldukça az bir oran çıkmaktadır. Böyle bir durumun oluşmasında şüphesiz Hakkâri'nin

sahip olduğu yüzölçümün büyük bir kısmının dağlık alanlarla kaplı olması ve bu alanların yerleşim alanları kurmaya yeterince elverişli olmamasıdır.

Tablo 1. Vilayet İtibariyle Nüfusun Cinsiyete Göre Miktarı, Yüz Ölçümü, Nüfus Yoğunluğu ve Yerleşim Yeri Sayısı

Vilayet ve Kazalar	Nüfus Mevcudu			Mesahai Sathıye Km ² (Yüz Ölçümü)	Nüfus Kesafeti (Nüfus Yoğunluğu)	Mevaki Adedi (Yerleşim Yeri Sayısı)
	Kadın	Erkek	Yekûn			
Beytüşşebap	6.448	6.435	12.883	4.400	2.9	73
Gevar	1.456	1.753	3.209	3.040	1.0	63
Hakkâri	3.417	3.856	7.273	3.510	2.0	69
Şemdinan	691	924	1.615	4.555	0.3	49
Yekûn(Toplam)	12.012	12.968	24.980	15.505	1.6	254

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s. XVIII.

Doğum Yerleri İtibariyle Nüfus

Hakkâri'ye ait yukarıda değinilen toplam il nüfusu içinde bulunan 10.038 erkek ve 9.083 kadından oluşan 19.121 kişinin hepsi Türkiye'de doğmuştur. Nüfus verilerine göre bunun dışında tespit edilen bilgiler şöyledir; Hakkâri merkezde doğum yeri Irak olan 4 erkek, Gevar'da İran doğumlu olan 4 erkek 1 kadın, Beytüşşebap'ta Almanya doğumlu 17 erkek, Şemdinan'da ise Rusya'da doğmuş 1 erkek ve 1 kadın bulunmaktadır.

Tablo 2. Nüfusun Mahalli Tevellüt İtibariyle Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Türkiye	Irak	İran	Almanya	Rusya
Hakkâri	Kadın	3.413	4	-	-	-
	Erkek	3.856	-	-	-	-
Beytüşşebap	Kadın	3.519	-	-	-	-
	Erkek	3.488	-	-	17	-
Gevar	Kadın	1.453	2	1	-	-
	Erkek	1.746	3	4	-	-
Şemdinan	Kadın	690	-	-	-	1
	Erkek	923	-	-	-	1
Toplam	Kadın	9.075	6	1	-	1
	Erkek	10.013	3	4	17	1
Genel Toplam		19.088	9	5	17	2

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s. 275.

Medenî Hâle Göre Nüfus

1927 Genel nüfus sayımında hakkında sayısal bilgilerin verildiği diğer bir başlık da illerin medeni hal durumlarıdır. Hakkâri'ye bakıldığında toplam nüfus içinde 9.004 kişi bekâr iken 8.990 kişi ise evlidir. Toplam dul sayısı 924 kişi, boşanmış sayısı ise 14 kişidir. Boşanmada sayının az olmasının sebebi yörede bu durumun hoş karşılanmamasıdır. Türkiye genelinde nüfus içerisinde en az bekâr erkek nüfus oranı yüzde 47.91 ile

Hakkâri'dir. Bununla birlikte kadın bekâr oranının en fazla olduğu ikinci il yine Hakkâri'dir. Bu oran yüzde 46.17'dir (T.C. BUİM, 1929: 19). Genel toplama Beytüşşebap kazasında haklarında bilgi toparlanamayan 2.929 kadın ve 2.930 erkek ilave edilmemiştir. Buna rağmen Türkiye'de nüfus yoğunluk itibariyle, toplam nüfusa bakıldığında, hem kadınlarda hem de erkeklerde evlilik oranı en yüksek olan illerden biri Hakkâri'dir. Bu oran kadınlarda yüzde 46.62 iken erkeklerde yüzde 47.38'dir (T.C. BUİM, 1929: 20). Nüfus miktarının doğal bir sonucu olarak Hakkâri'nin evli, bekâr ve dul kişi sayısı bakımından en fazla sayıya sahip olan kazası Beytüşşebap'tır. En az sayıya sahip olan kazası da Şemdinan'dır. Ancak, Umumi Nüfus Tahririnde Medeni Hal başlığı altında Şemdinan kazası hakkında bilgi verilirken evli kadın sayısı sadece 3 olarak belirtilmiştir. Şemdinan kazasında yaşayan kadın sayısına bakıldığında bu sayının yanlış olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum basım sırasında oluşmuş maddi bir hatadan kaynaklanmış olabilir. Çünkü 691 kadından sadece 3 kişinin evli görünmesi az bir rakamdır. Tablo-3'te görüldüğü üzere vilayet ve kazalarda yer alan boşanma sayısının genel toplamı 14 kişi olarak görülmektedir. Bu oldukça düşük bir sayıdır. Boşanmanın hiç olmadığı kaza Beytüşşebap'tır. Dul kişi sayısının fazla olduğu yer Beytüşşebap ve Hakkâri iken, en az olan Gevar kazasıdır. Şemdinan'da hiç dul kadın sayısı olmaması dikkat çekicidir.

Tablo 3. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Hali Medeni Grupları İtibariyle Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Nüfusu	Bekâr	Evli	Dul	Boş	Bilinmeyen
Hakkâri	Kadın	3.417	1.395	1.788	232	1	1
	Erkek	3.856	1.860	1.869	123	4	-
Beytüşşebap	Kadın	6.448	1.487	1.729	303	-	-
	Erkek	6.435	1.926	1.500	79	-	-
Gevar	Kadın	1.456	635	714	105	2	-
	Erkek	1.753	655	872	44	2	180
Şemdinan	Kadın	691	678	3	-	2	8
	Erkek	924	368	515	38	3	-
Yekûn(Toplam)	Kadın	12.012	4.195	4.234	640	5	9
	Erkek	12.968	4.809	4.756	284	9	180
Genel Toplam		24.980	9.004	8.990	924	14	198

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.172-173.

Yaş Gruplarına Göre Nüfus

Yaş gruplarının tespiti nüfus sayımları için en önemli verileri oluşturmaktadır. Bir ülkedeki nüfusun genç veya yaşlı olduğu, nüfusun hangi yaş gruplarında yoğunlaştığı bilgisi o ülkenin ekonomik, eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişmişliğini açıklamak için önemli bilgiler verir. 1927 genel nüfus sayımına göre yaş grupları dikkate alındığında Hakkâri nüfusunun genç nüfus aralığında yığıldığı görülmektedir. Nüfusun en fazla toplandığı yaş aralığı 20-45 yaş grubudur. Bu yaş grubunda 4.134 kadın, 4.442 erkek bulunmaktadır. Bu grubu 3-6 yaş gurubundaki çocuklar izlemektedir. Hakkâri'de ekonomik yapıda iş gücü talebinin karşılanabilmesi açısından 13-19 ve 20-45 yaş arasında önemli bir dinamik nüfusun olduğu görülmektedir. Ancak o yıllarda genelde ülkenin özelde ise bölgenin içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar, genç nüfus avantajının kullanılmasına olanak vermemektedir. Tabloda vilayet genelinde 71 yaş ve üzeri kişi sayısında erkekler daha fazladır. Bu yaş aralığında 85 kadın, 113 erkek bulunmaktadır. Bir diğer önemli bilgi de

meçhul yaş grubu hakkındadır. Bu sayımda Hakkâri vilayet genelinde 26 kadının ve 42 erkeğin toplam 68 kişinin yaşı çeşitli sebeplerden dolayı belirlenememiştir. Şemdinan kazasında 0-1 yaş aralığındaki kişi sayısı 32'dir. Bu sayı vilayet geneline göre oldukça düşüktür. Bunun sebebi, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan yetersiz sağlık hizmetleri yüzünden anne ve çocuk ölümlerinin yaşanması durumuyla ifade edilebilir.

Tablo 4. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Yaş Grupları											
Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	0-1	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	71-Üzeri	Yaşı Bilinmeyen
Hakkâri	Kadın	73	215	551	368	151	1.635	298	91	31	4
	Erkek	104	282	605	332	115	1.694	506	152	54	12
Beytüşşebap	Kadın	74	237	547	395	238	1.567	325	101	25	10
	Erkek	101	251	683	502	210	1.304	332	89	25	8
Gevar	Kadın	83	146	247	104	72	618	117	39	18	12
	Erkek	64	126	212	108	58	909	179	56	19	22
Şemdinan	Kadın	12	40	94	83	51	314	75	11	11	-
	Erkek	20	55	114	38	29	535	91	27	15	-
Yekûn(Toplam)	Kadın	242	638	1.439	950	512	4.134	815	242	85	26
	Erkek	289	714	1.614	980	412	4.442	1.180	324	113	42
Genel Toplam		531	1.352	3.053	1.930	924	8.576	1.923	566	198	68

Kaynak: TCİUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.172-173.

Okur-Yazarlık Yönünden Nüfus

1927 genel sayımında ülke genelinde tespiti yapılmak istenen bir diğer önemli konu da toplumdaki okur-yazarlık oranlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma bilenlerin sayısı ne yazık ki azdı. 1927 Nüfus sayımına göre Türkiye genelinde 1.111.496 kişi okuma-yazma bilmekte, 12.517.992 kişi ise okuma-yazma bilmemektedir (Sertel, 2015: 92-93). Bu dönemde ülke genelinde ve özellikle doğu bölgelerinde eğitim ve öğretim işlerine ait raporlar da olumlu değildi. Hakkâri'de vilayet nüfusu içerisinde okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu yüzde 99.62, bilen kadın sayısının nüfusa oranı ise yüzde 0.38'dir. Okuma yazma bilmeyen erkek sayısı yüzde 97.72 iken bilenlerin sayısının toplam nüfusa oranı yüzde 2.28'dir.

Hakkâri'de o yıllarda 2 okul mevcuttu. 1929-1930 yılları arasında Hakkâri'de 2 okul, 2 öğretmen ve 44 öğrenci vardır (Özgen, 2018: 66-68). Bu durum karşısında eğitim alanında önemli adımların atılması için 1927 genel nüfus verileri önemli bilgiler vermiştir.

Hakkâri vilayetinin de okuryazarlık oranları ülke geneli ile benzer bir tablo çizmektedir. 1927 yılı nüfus verilerine göre Hakkâri vilayeti genelinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 18.858 kişidir. Buna karşılık okuma yazma bilenlerin sayısı ise sadece 263 kişidir. Tablodan sağlanan bir diğer bilgi ise okuma yazma bilenlerin arasında sadece 34 kadının olmasıdır. Vilayet genelinde okuma yazma bilen erkeklerin sayısı kadınlardan daha fazladır. Okuma yazma oranının en fazla olduğu yer 179 kişi ile Hakkâri merkez iken, en az bilenlerin olduğu yer 20 kişi ile Beytüşşebap kazasıdır. Bu kazada okuma yazma bilen kadın yoktur. Şemdinan kazasında da hem erkek hem de kadın nüfusundan okuma yazma bilen kişi sayısı yoktur.

Tablo 5. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Okuma Yazma İtibariyle Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilmeyen
Hakkâri	Kadın	23	3.394
	Erkek	156	3.700
Beytüşşebap	Kadın	-	3.519
	Erkek	20	3.485
Gevar	Kadın	11	1.445
	Erkek	53	1.700
Şemdinan	Kadın	-	691
	Erkek	-	924
Yekûn(Toplam)	Kadın	34	9.049
	Erkek	229	9.809
Genel Toplam		263	18.858

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.172-173.

Meslek Grupları ve Faaliyet Dalları İtibariyle Nüfus

Osmanlı'nın mirası bir coğrafyaya, ekonomik yapıya ve insan kaynağı üzerine kurulmuş olan Cumhuriyetin, ilk yıllarında işleyen ve geniş tabana yayılan bir ekonomik yapıdan söz etmek pek de mümkün değildi. Böyle bir durumun yaşanmasında; özetle uzun süren savaşların yaratmış olduğu ekonomik yıkım ve üretimi yapacak unsurların etkisiz hale gelmesi söylenebilir. Milli mücadele sonrası ekonominin toparlanmaya çalışılması ve ülkenin yeniden inşa edilmesi çabalarına rağmen, bu dönemde halkın hemen tamamı fakir konumundadır. Nüfusun büyük bir kısmının taşrada bulunması nedeniyle ekonomik yapının temel dinamiklerini bu dönemde tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Tarıma ve hayvancılığa dayalı ekonomiye sahip olan Türkiye'nin, 1911-1921 yılları arası yaşanan savaşlar neticesinde üretimi sağlayacak erkek nüfusunun önemli bir oranda azalmasına neden olmuştur. Bu durum tarım ekonomisinin zarar görmesine neden olurken geçim sıkıntısı nedeniyle doğudan batıya göçlerin başlamasına da neden olmuştur.

Tablo 6. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Meslek Grupları ve Faaliyet Dalları İtibariyle Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Meslekler										
		Zirai	Sınai	Ticari	Serbest	Memur	Hakim	Ordu	P.T.T	Muhtelif Meslekler	Toplam Meslek	Mesteksiz
Hakkâri	K	48	-	1	-	-	-	-	-	-	49	3.368
	E	2.048	29	45	9	56	1	181	22	15	2.406	1.450
Beytüşşebap	K	87	-	-	-	-	-	-	-	-	87	3.432
	E	1.452	-	-	3	11	-	-	1	1	1.468	2.037
Gevar	K	14	-	-	-	-	-	-	-	-	14	1.442
	E	692	3	14	2	68	-	267	-	4	1.050	70
Şemdinan	K	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4	687
	E	404	2	-	1	9	-	235	2	-	653	271
Yekûn(Topl am)	K	153	-	1	-	-	-	-	-	-	154	8.929
	E	4.595	34	59	15	144	1	684	25	19	5.577	4.461
Genel Toplam		4.749	34	60	15	144	1	684	25	19	5.731	13.390

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.195.

1927 yılında yapılan nüfus sayımı Türkiye'nin ekonomik yapısını öğrenmek açısından oldukça önemliydi. Ekonomik yapıda atılacak adımlarda bu sonuçlardan yola çıkılacaktı. Bu nüfus sayımında Hakkâri vilayetine baktığımızda en yaygın ekonomik faaliyet olarak tarımı görülmektedir. Genel olarak tüm meslek gruplarında kadın nüfusu erkek nüfusuna oranla çok daha az yer almıştır. Hakkâri genelinde tarım ile uğraşanların toplam sayısı 4.749 kişidir. Tarım ile uğraşanların en fazla olduğu yer 2.096 kişi ile Hakkâri merkezdir. Beytüşşebap'ta 1.579 kişi, Gevar'da 706 kişi, Şemdinan'da 408 kişidir. Tarım ile uğraşan kadın sayısının en fazla olduğu yer 87 kişi ile Beytüşşebap'tır. Bu sayıyı 489 kişi ile Hakkâri takip etmektedir. Tarım ile uğraşan erkeklerin Hakkâri vilayeti toplam nüfusuna oranı yüzde 64.10, kadınların ise yüzde 2.63'tür (T.C. BUİM, 1929: 27). Ordu mesleğinin en faz olduğu yer, 267 kişi ile Gevar ve 235 kişi ile Şemdinan'dır. Hâkimlik mesleğinin olduğu tek yer Hakkâri merkezidir. Yine ticaret ile uğraşan tek kadın Hakkâri merkezdedir. Hakkâri'de 12 yaşından büyük olup meslek sahibi olanların vilayet nüfusu içerisindeki oranı yüzde 46.76'dır. Bu oranın yüzde 2.64'ünü kadınlar oluştururken geri kalan yüzde 44.12'sini de erkekler oluşturmuştur (T.C. BUİM, 1929: 26). Tablo-6'da ayrıntıları görüldüğü gibi sanayi ile uğraşanların sayısı il genelinde toplam 34 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kırsal bir kent olan Hakkâri'nin doğal yapısının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Konuşulan Dillere Göre Nüfus Dağılımı

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında dikkate alınmış bir diğer sosyal konu ise illerde konuşulan veya bilinen lisanların hangileri olduğunun tespiti meselesi olmuştur. 1927 Genel nüfus sonuçlarına göre Hakkâri’de en çok konuşulan dil Kürtçe olarak tespit edilmiştir. Konuşulan lisana göre yapılan tespitlerde dikkat çeken bir diğer bilgi de Hakkâri merkezde Yahudice konuşan 31 kadın ve 43 erkeğin varlığıdır. Yine Gevar’da 937 kişinin Tatarca konuşuyor olması ve bunların hepsinin sadece kadın olması muhtemel bir matbu hata olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Tablo 7. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Mevcut Dillere Göre Dağılımı

Hakkâri								
Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Türkçe	Arapça	Çerkezce	Yahudice	Kürtçe	Tatarca	Bilinmeyen
Hakkâri	Kadın	64	-	-	31	3.306	-	15
	Erkek	272	-	-	43	3.531	-	10
Beytüşşebap	Kadın	3	-	-	-	3.497	-	19
	Erkek	15	-	-	-	3.482	-	8
Gevar	Kadın	51	-	-	-	468	937	-
	Erkek	418	1	-	-	1.334	-	-
Şemdinan	Kadın	18	-	-	-	673	-	-
	Erkek	203	3	4	-	714	-	-
Yekûn(Toplama)	Kadın	136	1	-	31	7.944	937	35
	Erkek	908	3	4	43	9.061	-	18
Genel Toplam		1044	4	4	74	17.005	937	53

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.217.

Maluliyet/Sakatlık Durumuna Göre Nüfus

1927 yılındaki verilere göre Hakkâri nüfusunun çeşitli maluliyet (sakatlık) durumlarına göre değerlendirildiğinde sakat nüfusun sağlam nüfusa oranla çok az olduğu görülmektedir. Hakkâri genelinde değişik maluliyetlerden dolayı toplam 152 kişi sakat görünmektedir. İl genelinde tüm sakatlıklarda erkek sayısı kadınlardan fazladır. Hakkâri’de sağlam olan kadın nüfusu yüzde 99.57 iken erkek nüfusunun oranı yüzde 98.87’dir. Kadın nüfusunda değişik maluliyetler taşıyanların oranı 0.43 iken, erkeklerde bu oran yüzde 1.13’tür. Bu sayı toplam nüfusun içindeki sağlam nüfusa oranı yüzde 0,80’e denk düşmektedir (T.C. BUİM, 1929: 56).

Tablo 8. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Maluliyet/Sakatlık Durumuna Göre Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Sağlam	Amma	Sağır/Dilsi	Topal	Çolak	Kambur	Bilinmeyen Sakatlıklar
Hakkâri	Kadın	3.401	4	1	2	-	1	8
	Erkek	3.791	8	12	8	1	3	33
Beytüşşebap	Kadın	3.518	-	1	-	-	-	-
	Erkek	3.502	1	1	1	-	-	-
	Kadın	1.447	4	1	4	-	-	2

Gevar	Erkek	1.729	4	1	2	2	-	13
Şemdinan	Kadın	678	3	-	2	-	-	8
	Erkek	903	6	1	-	-	-	14
Yekûn(Toplama)	Kadın	9.044	11	3	6	-	1	18
	Erkek	9.925	19	15	13	3	3	60
Genel Toplam		18.969	30	18	19	3	4	78

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.217.

Dinlere-Mezheplere Göre Nüfus

1927 sayımında tespiti yapılan bir diğer konu başlığı da mevcut nüfus içinde hangi inançların olduğu ve mensuplarının sayısıdır. 1927 sayımında Türkiye nüfusunun yüzde 97.36'lık kısmını Müslümanlar oluştururken geriye kalan yüzde 2.67 kısmını da diğer dinlere mensup kişiler olduğu tespit edilmiştir (T.C. BUİM, 1929: 30). 1927 nüfus sayımı verilerine göre Hakkâri'de toplam 19.042 Müslüman, sadece Hakkâri merkezde yaşayan 43 Musevi, 34 belirlenemeyen dine mensup kişi ve 2 inançsız kişi tespit edilmiştir. Hakkâri'de Gayri Müslim sayısının yok denecek kadar azdır. 1927 yılı itibariyle Hakkâri genelinde özellikle hiçbir Hıristiyan din mensubunun bulunmamasının sebebi 1915 yılında uygulanan ve Ermenilerin bölgeden göç etmesine neden olan Tehcir kanunu ile açıklanabilir. I. Dünya Savaşı sürecinde yoğunluk kazanan ve milli mücadele döneminde Doğu cephesinin kapanmasına kadar şiddetini artıran Ermeni olayları ile birlikte gelişen siyasi ve askeri olaylar, göçler ve katliamlar, Ermeni ve Müslüman halklarının bir arada yaşama imkânını kaybetmesine neden olmuştur (Tunçay, 1985: 1563-1564).

Tablo 9. Hakkâri Vilayeti Nüfusunun Mevcut Dinlere Göre Dağılımı

Vilayet ve Kazalar	Cinsiyet	Müslüman	Musevi	Belirlenemeyen Din Mensubu	İnançsız
Hakkâri	Kadın	3.417	-	-	-
	Erkek	3.803	43	8	2
Beytüşşebap	Kadın	3.501	-	18	-
	Erkek	3.497	-	8	-
Gevar	Kadın	1.456	-	-	-
	Erkek	1.753	-	-	-
Şemdinan	Kadın	691	-	-	-
	Erkek	924	-	-	-
Yekûn(Toplama)	Kadın	9.065	-	-	-
	Erkek	9.977	43	34	2
Genel Toplam		19.042	43	34	2

Kaynak: TCBIUM, Umumi Nüfus Tahriri (1929), s.67.

SONUÇ

Cumhuriyet tarihinin gerçekleştirilen ilk ve en kapsamlı genel nüfus sayımı, yeni devletin öz kaynağı olan nüfusun niteliğini belirlemesine olanak tanımıştır. Toplumun sosyal, kültürel, eğitim ve ekonomik yapısının ne durumda olduğunu detaylandıran bir istatistik olmuştur. Çalışmamızda Hakkâri vilayetinin; sosyoekonomik durumunun düzeyi, mevcut inançları, okuryazarlık oranları, konuşulan anadillerin sayısı, yaş grupları ve medeni hal durumları ilk genel nüfus sayımına göre analiz edilerek, değerlendirilmiştir. İlk genel nüfus sayımı sırasında nüfus tespiti yapılan illerden biri de Hakkâri'dir. 1927 sayımına göre Hakkâri il genelinde toplam 254 yerleşim yerinde meskûn olan kişi sayısı toplam nüfusu 24.980 kişidir. Bu toplam nüfus içerisinde kadın nüfusu 12.012 kişi iken, erkek nüfusu 12.968'dir. Hakkâri'de nüfusun en fazla toplandığı yaş aralığı 20-45 yaş grubudur. Bu yaş grubunda 4.134 kadın, 4.442 erkek bulunmaktadır. 1927 nüfus sayımı verilerine göre Hakkâri'de toplam 19.042 Müslüman, sadece Hakkâri merkezde yaşayan 43 Musevi, 34 belirlenemeyen dine mensup kişi ve 2 inançsız kişi tespit edilmiştir. Hakkâri'de sağlam olan kadın nüfusu yüzde 99.57 iken erkek nüfusunun oranı yüzde 98.87'dir. Kadın nüfusunda değişik maluliyetler taşıyanların oranı 0.43 iken, erkeklerde bu oran yüzde 1.13'tür. Tarım ile uğraşanların en fazla olduğu yer 2.096 kişi ile Hakkâri merkezdir. Beytüşşebap'ta 1.579 kişi, Gevar'da 706 kişi, Şemdinan'da 408 kişidir. Tarım ile uğraşan kadın sayısının en fazla olduğu yer 87 kişi ile Beytüşşebap'tır. Bu sayıyı 489 kişi ile Hakkâri takip etmektedir. Tarım ile uğraşan erkeklerin Hakkâri vilayeti toplam nüfusuna oranı yüzde 64.10, kadınların ise yüzde 2.63'tür. Yine ticaret ile uğraşan tek kadın Hakkâri merkezdedir. Hakkâri'de 12 yaşından büyük olup meslek sahibi olanların vilayet nüfusu içerisindeki oranı yüzde 46.76'dır. Nüfus sonuçlarına göre Hakkâri'de en çok konuşulan dil Kürtçe olarak tespit edilmiştir. Konuşulan lisana göre yapılan tespitlerde dikkat çeken bir diğer bilgi de Hakkâri merkezde Yahudice konuşan 31 kadın ve 43 erkeğin varlığı olmuştur. Türkiye genelinde nüfus içerisinde en az bekâr erkek nüfus oranı yüzde 47.91 ile Hakkâri'dir. Bununla birlikte kadın bekâr oranının en fazla olduğu ikinci il yine Hakkâri'dir. Bu oran yüzde 46.17'dir. Hakkâri'de vilayet nüfusu içerisinde okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu yüzde 99.62, bilen kadın sayısının nüfusa oranı ise yüzde 0.38'dir. Okuma yazma bilmeyen erkek sayısı yüzde 97.72 iken bilenlerin sayısının toplam nüfusa oranı yüzde 2.28'dir. Hakkâri vilayeti nüfusu kentsel nüfus bakımından Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Bahsi geçen başlıklarda Hakkâri vilayeti hakkında yukarıda değerlendirilen oranlar ileriki yıllarda buraya yapılacak olan yatırımlar için önemli bilgiler sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Behlülgil, M. (1992). *İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz*. İstanbul: BDS Yay.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Erdost, M. (1993). *Şemdinli Röportajı*. Ankara: Kurtuluş Basımevi.

- Heckmann, L. Y. (2002). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, F. (Kış 2015). Hakkâri İl'inin İdari Coğrafya Analizi. *TASS*, 11, 81-99.
- Kılıç, D. A. (2010). Hakkâri Tarihi, Mehmet Top (Ed.) *Hakkâri*. Ankara: *Hakkâri Valiliği Yayınları*.
- Kodal, T. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilâyetinin Nüfus Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 233-258.
- Köse, M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgen, Ö. (2016). İngiliz Emperyalizminin Gölgesinde 1923-1930 Dönemi Hakkâri Bölgesindeki Ayaklanmalar. *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu c. 1* (s. 297-320). Ankara: Canset Form Matbaacılık.
- Özgen, Ö. (2018). Cumhuriyet Döneminde Hakkâri'de Eğitim (1923-1960). *ASSAM*, 10, 64-87.
- Sertel, S. (2015). Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Malatya'da Nüfus. *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 80-96.
- Şahin, G. & Kahraman, M. (2017). Hakkâri'nin Turizme Yönelik Potansiyelleri Hakkında Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 34, 1-21.
- T.C. Baş Vekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet Umumiyesi (1929). *1927 Umumi Nüfus Tahriri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- T.C. Baş Vekâlet Merkezi (1929). *İstatistik Müdüriyet Umumî Nüfus Tahriri Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili*. Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- Tansu, H. (2010). *Hakkâri Rehberi*. Ankara: Anıt Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5, c.7:172,173; *Düstur*, 3.Tertip, c.17.171.
- Tuncel, M. (1991). Hakkâri. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15. (s. 205-207). İstanbul.
- Tunçay, M. (1985). Azınlıklar Nüfusu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜİK, (2009). *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Yuca, S. (2011). Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına (1927) Göre Muş İlinin Nüfus Özellikleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 24, 1-30.